

Vera Smole

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'282.4(436.5):323.15(436.5)=163.6)

UDK 371.12.011.3-051:811.163.6

Ko narečje v družini zamre

Pri ugotavljanju vzrokov in vpliva dejavnikov na opuščanje rabe maternega jezika pri govornih zunaj meja matične države, v našem primeru slovenščine, se običajno išče in raziskuje tiste, ki izhajajo iz ožjega (predvsem družinskega) in širšega (predvsem družbeno-političnega) okolja, ni pa bilo (še) zaslediti raziskav, ki bi vključile posledice negativnega vrednotenja narečij; to je v nekem obdobju prihajalo celo iz vrst jezikoslovcev matičnega naroda, posredovali pa so ga učitelji slovenščine. Prispevek prinaša razmišljanje, porojeno ob prisotnosti izpovedi koroškega Slovence, ki ga je tako (ne)strokovno ravnanje neposredno prizadelo, in izjave še nekaterih drugih koroških Slovencev, ki prav tako potrjujejo ta popolnoma zgrešen odnos do narečne zvrsti; žal je bil eden od ključnih dejavnikov pri množični zamenjavi slovenščine kot jezika družine in kot pogovornega jezika z nemščino.

vrstnotenje narečij, teorija zvrstnosti, jezik družine, slovenščina v zamejstvu

In identifying causes of and influences on the abandonment of the use of the mother tongue among speakers outside the borders of the »mother country«, in this case Slovene, research usually looks at factors that arise from the narrower (mainly family) environment and the wider socio-political context, whereas there seems to have been no research into the influences of the negative evaluation of dialects; at certain times this has even come from linguists in Slovenia and has been passed on by teachers of Slovene. This contribution is based on thoughts brought about by the testimony of a Carinthian Slovene who was directly affected by (un)professional behaviour of this kind, as well as the statements of other Carinthian Slovenes that similarly confirm the occurrence of this completely misguided attitude to dialectal varieties; sadly, this was one of the key factors in the mass replacement of Slovene by German as the language used at home and for everyday communication.

evaluating dialect, theory of varieties, home language, Slovene in cross-border areas

1 Uvod

Država ima svoje politične meje, narodno telo pa lahko s svojimi udi sega tudi preko njih, če se meje zanj niso postavljale pravično. Tako so nastale t. i. manjšine v zamejstvu, ki jih imamo v vseh štirih sosednjih državah tudi Slovenci.¹ Zaradi relativno kratkega obstoja sodobne slovenske države, vključno v okviru jugoslovanskih državnih tvorb od konca 1. svetovne vojne dalje, in zaradi poznega oblikovanja narodov in narodnih zavesti v 19. stoletju je Slovence kot narod najbolj vidno lahko povezoval le skupni jezik, čeprav že od samega nastanka, tj. po izločitvi iz južnoslovanščine ob koncu 11. stoletja, takoj prostorsko razdeljen na dve narečji. Ta prostorska različnost ali narečna razcepljenost se je skozi sledeča stoletja samo še stopnjevala,² z izumom tiska v 16. stoletju pa se je prvič pojavila realnejša možnost, da se dotedanje le sredobežne sile preusmeri v sredotežne z izoblikovanjem take enotne podobe jezika, ki bo razumljiva in tako sprejemljiva pri prenosu

1 Drugo vrsto dela narodovega telesa predstavlja diaspora, poimenovana izseljenci, tudi teh je veliko: skoncentriranih ali povsem razpršenih na posamičnih delih Amerike, Kanade, Avstralije in Evrope.

2 Po sedanjí klasifikaciji ima slovenščina 7 narečnih skupin, v katere se združuje 37 narečij, med katerimi imajo nekatera še podnarečja oz. so iz njih sestavljena, teh je 11; obstajajo še mešani kočevski govori z mlado naselitvijo nekoč nemškega jezikovnega otoka.

informacij širšega značaja za čim več nosilcev narečne zvrsti jezika. Tako se je s Trubarjem in drugimi protestanti »rodil« slovenski knjižni jezik, ki pa ni imel namena narečnih zvrsti nadomestiti ali odpraviti, ampak njihovim nosilcem dati možnost širšega razumevanja in sporazumevanja. Ta proces v naslednjih stoletjih ni potekal brez zapletov; celo za sedanjí čas bi lahko rekli, da še vedno obstajajo težnje po več oblikah knjižnega jezika,³ zlasti njegove pogovorne različice oz. da te dejansko tudi (so)obstajajo. Danes je vsem jasno in tudi samoumevno, da uresničitev enega jezika ni samo toliko, kolikor je njegovih govorcev, ampak da je tudi vsak govorec zmožen tvoriti vsaj nekaj variant in se tako prilagajati govorni situaciji že znotraj ene zvrsti. Če vzamemo za primer komunikacijo v družini, ki je znotraj narečno govoreča (enozvrstna), bo npr. oče izbral druga jezikovna sredstva za pogovor s svojim tri- ali petletnim otrokom kot za pogovor s svojo ženo, morda celo drugačna za pogovor z njeno ostarelo mamo ali očetom. Take spremembe izbire jezikovnih sredstev delujejo bolj ali manj samodejno. Vprašanje pa je, kaj bi se zgodilo, če bi v hišo te iste družine vstopil npr. sosed, ki se je pred kratkim preselil iz drugega govornega okolja, ali lokalni poštar ali akviziter iz bližnjega mesta ali popolni tujec ... V tem primeru bi bila izbira jezikovnih sredstev že bolj premišljena ter odvisna od vrste dejavnikov in vprašanje je, ali bi govorec še ostal v okviru narečne zvrsti ali bo s kom od obiskovalcev prešel v katero od oblik (bolj ali manj oddaljene od narečne) pogovorne zvrsti, čeprav – predpostavimo – tudi pri tej izbiri komunikacija ne bi bila otežena. Kaj pa v primeru, da se ta (slovenska) družina nahaja nekje v Rožu na avstrijskem Koroškem ali v Benečiji v Italiji ali v Porabju na Madžarskem? Zelo verjetno bi bilo, da govorec ne bo menjal samo zvrsti, ampak – vsaj z nekaterimi obiskovalci – tudi jezik, saj je verjetnost medsebojnega (spo)razumevanja veliko manjša in odvisna ali od materinščine ali od (stopnje) dvojezičnosti obiskovalca. Za posameznega člana naše namišljene vzorčne družine prav tako vnaprej ni jasno, v kakšnih govornih položajih in z nosilci katerih jezikov in njihovih zvrsti se bo dnevno srečeval v komunikaciji izven družine (vrtec, šola, služba, javnost od trgovin do uradov, prevoza itn.) ter ali bo pri tem imel možnost izbire. Stalno menjavanje kodov je za govorca lahko naporno, še posebej če jih (vsaj nekatere) slabše obvlada ali za njihovo ohranjanje ni posebej motiviran.⁴ Že v človekovi naravi je, da bo slej ko prej izbral enostavnejšo možnost, ta pa je prevladujoči jezik okolja.⁵ Na izbiro le-tega

3 Tu ne mislimo na t. i. knjižne mikrojezike, kot je danes na primer knjižna rezijanščina, tudi ne na zgodovinsko prisotno knjižno prekmurščino, ampak na nesprejemljivost pokrajinsko pogovornega jezika »v Ljubljani in njenem bolj ali manj urbaniziranem širšem okolju«, kot ga je predlagal Toporišič (2000: 17); ta je nemogoča že zaradi zemljepisno in zgodovinsko pogojenega dejstva, da je del govornice slovenščine tonemski, del netonemski, da že to močno vpliva na slušni vtis, poleg tega pa še na mesto naglasa v oblikovnih vzorcih, da je proces slabljenja kratkih samoglasnikov v osrednjih govorih neprimerno večji in delne posledice tega v govornem knjižnem jeziku za del govorcev povsem, za drug del govorcev pa popolnoma nesprejemljive itn.

4 V specifičnem štirijezičnem govornem okolju Kanalske doline (italijansko-furlansko-nemško-slovenskem) je pridobitev in razvijanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku, vpliv ožjega družinskega in širšega okolja ter motivacijo staršev glede učenja in rabe slovenščine v primerjavi z drugimi dolinskimi jeziki raziskovala Nataša Gliha Komac; največ rezultatov vsebuje njena monografija *Slovenščina med jeziki Kanalske doline* iz leta 2009.

5 S. Pertot (2014: 141) je opravila empirično raziskavo med dijaki srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Gorici in Trstu (16–18 let), kjer je večinski jezik italijanščina, in ugotovila, »da izbira jezikovnih kodov poteka na nezavednem ali podzavednem nivoju, saj se večinski jezik (italijanščina) kar sam vriva, ko upada samozavedanje, pojavnost manjšinskega jezika (slovenščine) pa z naraščanjem samozavedanja. Uporaba slovenščine se torej postavlja kot stvar posameznikove zavestne izbire.« V uvodnem poglavju študije z naslovom »Dvajset let med slovenščino in italijanščino«, ki je prva od treh v monografiji *Jeziki in identitete v precepu: mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah*

lahko vpliva tudi želja po čim manjši zaznamovanosti; še posebej v primeru, da je jezik v celoti ali kakšna njegova zvrst nižje vrednotena.⁶

2 Jezik družine

To uvodno razmišljanje naj nam služi za lažje razumevanje hitrega izgubljanja maternega jezika v primeru slovenske družine, živeče na dvojezičnem območju izven države, ki narečne zvrsti ne bi prenesla na svoje otroke, ampak bi se z njimi v želji, da bi se izognila težavam pri usvajanju jezika okolja v šoli (ali iz kakšnega drugega razloga),⁷ začela pogovarjati v morda ne povsem dobro usvojenem jeziku okolja, učenje maternega jezika – seveda njegove knjižne zvrsti – pa prepustila (dvojezični) šoli. Z zavestno odločitvijo rabe jezika okolja kot jezika družine so starši otroka – morda nezavedno, pa vendar – prikrajšali za neprecenljivo, tisočletje staro dediščino ter usvojitev trdnega sistema prve oblike maternega jezika, ki bi mu omogočila hitro usvajanje druge, tj. knjižne oblike jezika;⁸ v zameno pa je od družine dobil verjetno skromno znanje tujega jezika, ki bi ga kot jezik okolja zlahka (in verjetno celo na višjem nivoju) usvojil kasneje izven nje.

Z današnje politično in tudi sicer precej spremenjene situacije teh družin ne smemo obsojati: že to, da jih obsojajo nekateri od potomcev, je zanje velika kazen. Jasno je, da so starši izhajali iz želje otrokom nuditi kar najboljšo popotnico v samostojno življenje ter jih obvarovati poniževanj do pred kratkim prisotnega nacionalizma, saj so ga doživljali na lastni koži. Tudi nasvetov, podpore oziroma uporabnega znanja raznovrstnih strok o pomenu jezika družine takrat še ni bilo ali jim ga ni nihče posredoval. Bolj se je govorilo o »škodljivosti« narečij za znanje knjižnega jezika, še več, označena so bila kot grda, kmečka, tj. nekultivirana. Toda večina družin bi od slovenskega jezika lahko naprej posredovala samo narečja, saj šola in s tem aktivno znanje slovenskega knjižnega jezika nista bila dostopna vsem.⁹

maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji, avtorica povzame tudi sodobne teorije, pristope in pomembnejše ugotovitve raziskav rabe (maternega) jezika na jezikovno mešanih območjih, vključno s psiholingvističnimi, ki jih preizkusi v svojih raziskavah. Monografija – avtorica tretje študije je še Marianna Kosić – je tako doslej, vsaj po naši oceni, najbolj celosten prikaz jezikovne izbire določene populacije govorcev slovenščine kot manjšinskega jezika.

6 Jezikovna situacija v Porabju na Madžarskem s pogledom na prihodnost je predstavljena v Tivadar 2012, kjer avtor opozarja tudi na problem pretežiranja knjižne slovenščine.

7 »Sicer pa je to menjava ravnih jezika nekaj zelo naravnega; tudi otroci se naučijo govoriti materni jezik v družini kot dialekt ali celo idiolekt, nato na ulici mladostniški sleng, pa zborni jezik v šoli. Če znajo vse te jezike, se znajo tudi natančno prilagoditi. Starši, ki silijo otroka doma, naj govori samo zborni govor (pravilno), mu ne delajo usluge, kajti otrok mora spoznati različne ravni jezika in se mora naučiti preklapljati med njimi. V nekem smislu gre torej za večjezičnost, ne v smislu domačega in tujega jezika, ampak različnih ravnih domačega jezika. Namen jezikovne vzgoje je, da človek dobi orientacijo glede jezikovnih ravnih. Najbrž je s tem v zvezi tudi intelektualna gibčnost, ki jo omogoči te vrste dvojezičnost. Seveda je pogoj za to gibčnost določena jezikovna nadarjenost, nato je močan vpliv govornega okolja, sledi šola. Ta naj oblikuje znanje standardnega jezika (govorjenega in zapisanega) in nazor o jezikovnih zvrsteh. – S tega stališča se novih pojavov v jeziku ni treba bati. Nasprotno, prakticiranje večjezičnosti, najsi gre za razne naravne jezike, ali za različne ravni istega naravnega jezika, ali za različne strokovne jezike, krepi jezikovno gibčnost in s tem tudi miselno obzorje.« (Jože Faganel v intervjuju z Alojzom Ihanom (Ihan 1996: 822))

8 Izkušnje vseh raziskovalcev in učiteljev so pokazale, da je narečna zvrst hiter/dober most za usvajanje knjižne.

9 O trenutnem položaju Slovencev v Avstriji primerjalno s stanjem v času od 1846 je letos (2015) izšlo večavtorsko dvojezično delo z naslovom *Die Slovenen in Kärnten/Slovenen in Koroškem: Gegenwärtige Probleme der Kärntner Slovenen/Sodobni problemi koroških Slovencev*, v katerem so še posebej povedni pridani zemljevidi. T. i. »šolsko vprašanje« je obravnavano na straneh 39–48 v slovenščini in 12–20 v nemščini.

Opazna medsebojna različnost narečij in njihova različnost od knjižnega jezika je znatno pripomogla močni in skrbno načrtovani raznarodovalni politiki in nekatere govorce usmerila k prepričanju, da to sploh niso narečja slovenskega jezika – dobro se zavedajoč, da pomeni odrezati ude od telesa najhitrejšo pot k njihovemu odmrtnju. Če zraven prištejemo še naraščajoče število mešanih zakonov, je upad rabe slovenskega jezika v katerikoli zvrsti in obliki vse bolj razumljiv, čeprav bi v ustreznih okoliščinah lahko prav ti postali najbolj trdni stebri dvojezičnosti.

Razvojni psihologi so po sodobnih raziskavah namreč prepričani, da otrok do 3. leta starosti usvaja jezike kot materne, če mu je za to dana možnost. Pri tem je pomemben del besedne zveze prav »materni«; ta se ne nanaša samo na jezik matere, ampak na vse jezike (in njihove zvrsti), ki se rabijo v družini, kjer poteka otrokova primarna socializacija, torej na jezike (in zvrsti) tistih, na katere je čustveno navezan – dejansko pa je začetek primarne socializacije¹⁰ prav pri materi in se začne celo že pred rojstvom.¹¹ Ruši se tudi »mit« o socializaciji kot »spodobnosti sobivanja z drugimi ljudmi«, ki je premalo poudarjal nadaljevanje in bistvo tega procesa, tj. »hkrati ostati zvest samemu sebi«. Enako se ruši mit o tem, da so vrtci sposobni prevzeti vlogo družine (ali vsaj njen večji del), ki jo ima pri primarni socializaciji: »Pri primarni socializaciji gre za navezovanje otroka na starše oz. na otrokove skrbnike in ne na kogarkoli, npr. na vzgojiteljice.«¹² Aplicirano na jezik: z jezikom, ki ga starši posredujejo otroku, ne posredujejo samo jezika, ampak svoj odnos do njega (tudi kot do jezika svojih staršev); materni bo za otroka tisti jezik, ki se ga bo naučil v družini. Zato je nemogoče pričakovati, da bodo slovenski otroci imeli za materni jezik slovenščino, naučeno v šoli, če je bil jezik družine npr. nemščina. In ker je jezik prav zamejcem temelj identitete (Pertot, Kosic 2014; Vavti 2013),¹³ je pomen jezika družine še toliko večji.

3 Vpliv negativnega vrednotenja narečne zvrsti

Tako tradicionalno diahrono kot strukturalno sinhrono jezikoslovje sta knjižni jezik idealizirala zaradi povezovalnosti, razumljivosti, jezikovne čistosti v smislu zavračanja tujih elementov in primernosti za vse govorce v večini govornih situacij, bistvena razlika med njima pa je obstajala v pojmovanju in razumevanju narečij. Ta so tradicionalnemu jezikoslovju še služila kot samoumevna jezikovna osnova, na kateri se knjižni jezik oblikuje kot njihova kulturna nadgradnja. S prevzemom strukturalizma in sociolingvistične teorije zvrstnosti, prvič v celoti objavljene v *Slovenski slovnici* Jožeta Toporišiča leta 1976, in na njej osnovanimi stališči jezikoslovnih avtoritet pa se je na Sloven-

10 Sociologi običajno navajajo (vsaj) 3 stopnje socializacije (primarno – v družini, sekundarno – v izobraževalnih ustanovah in poklicno).

11 V tem smislu je, prav v večjezičnih družinah, zamenjava pojma »materni jezik« z nevtralnimi »prvi jezik« neustrezna.

12 Navajamo nekaj poudarkov iz odgovora na pismo vzgojiteljice, ki ga je napisala Gita Mateja de Laat in je dostopen na www.solanadomu.si. Avtorica v njem predstavlja teoriji, ki nam pomagata razumeti vlogo družine pri posredovanju jezika oz. njegove narečne zvrsti. Tako kanadski razvojni psiholog Gordon Neufeld spet močneje poudarja pomen družine za primarno socializacijo, britanski psiholog, psihiater in psihoanalitik John Bowlby pa je razvil pojem čustvenega navezovanja otroka na starše, ki ga označuje kot instinkt v odraslih, da skrbijo za otroke, in instinkt v otrocih, da to skrb sprejmejo; čustvena navezanost na bližnje je nekakšna popotnica za nadaljnje življenje – kvaliteta primarne socializacije določa otrokovo samopodobo, občutek čustvene varnosti, stopnjo zaupanja v življenje in čustvene stabilnosti ...

13 S. Pertot in M. Kosic (2014) sta to ponovno potrdili za anketami med dijaki srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Gorici in Trstu (16–18 let); enako Vavti 2013 (gl. spodaj) pri študentski populaciji na dvojezičnem avstrijskem Koroškem in v Kanalski dolini v Italiji.

skem¹⁴ razvil do narečij prikrit, a izrazito negativen odnos,¹⁵ ki se je kazal prav preko poveličevane vloge knjižnega jezika na eni strani in bolj preko neke vrste ignorance kot ubesedenim nasprotovanjem narečjem na drugi strani.¹⁶ V delu stroke je ta negativen odnos do narečij prisoten še danes, razlika pa je v tem, da se ne daje več prednosti knjižnemu jeziku, ampak govornemu nadnarečnemu jeziku ter od njega vplivanemu pisnemu, ki pa je zelo raznorodni, saj so se po opuščanju narečij izobraženski sloji znotraj države »zatekali« v razne oblike, ki so bile bolj ali manj približane knjižnemu jeziku, manj izobražena delavska večina pa je ostajala pri obliki, ki ni bila več sistemsko-narečna,¹⁷ ampak se je knjižni po potrebi približevala do stopenj, ki jih je s svojim znanjem zmogla. Drugače pa je bilo zunaj meja Slovenije, v zamejstvu.

Kako drugače in kako zelo usodno za slovenstvo v zamejstvu širše¹⁸ se je – sicer na posamičnih primerih – pokazalo novembra 2014 na posvetu in razpravi *Slovenščina – živ jezik v družini in javnosti* v Tinjah (Tinje/Tainach), na dvojezičnem, tj. slovensko-nemškem območju, na avstrijskem Koroškem.¹⁹ Bili smo priča osebni izpovedi slovensko zavednega in aktivnega koroškega Slovenca o travmi, ki jo je doživel, ko je iz slovenistične stroke matičnega naroda in države oziroma posredno prek učiteljev slovenščine, ki so se izobraževali v Ljubljani, prišla obsodba njegovega maternega jezika in hkrati jezika vseh zavednih koroških Slovencev – ta je bil razumljivo narečen – kot grdega, nekulturnega in nekultiviranega, ki ga je treba čim prej zamenjati s slovenskim knjižnim jezikom. Pripadniki in goreči zagovorniki nove, tj. sociolingvistične, teorije jezikovne zvrstnosti, ki je še posebej na Slovenskem močno dajala primat samo knjižni zvrsti, pa se niso zavedali – in najbrž se vsaj na začetku niti niso mogli – kako lahko to vpliva na narodno zavest ljudi, ki niti nimajo pravih možnosti, da bi knjižno zvrst tudi dejansko in aktivno usvojili. Z zavračanjem narečij so v manj zavednih govoricah zbujali dvom o dejanski slovenskosti njihove domače govorice, zato so ti hitreje nasledili raznarodovalnim vindišarskim²⁰ in podobnim teorijam. V nadaljevanju izpostavljamo nekaj prispevkov

14 V isti državi, tj. Jugoslaviji, je bila na območju srbohrvaškega jezika na primer prisotna narečjem veliko bolj naklonjena geneolingvistična teorija zvrstnosti. (Brozović 1970)

15 Kot učenka podeželske osnovne šole sem ga doživljala tudi sama. Kako močno je zakoreninjeno stališče o grdosti narečnih govorov pa sem kot narečjeslovka še pogosteje doživljala na terenu, zlasti na Dolenjskem.

16 Tudi ko se je za slovenski prostor v celoti poudarjalo: »Jezik je in mora biti danes razvit diasistem ne le v okviru vse narodne skupnosti, marveč tudi v vsaki pokrajini, saj se življenje pretaka iz vasi v mesto, iz mesta v vas, iz industrijske delavnice na kmetije, od tod v šole in druge kulturne ustanove« (Pogorelec 2011: 413), se je mislilo predvsem na uveljavljanje knjižnega jezika, ni pa zaslediti pobude, da se kot jezik družine ohranja narečje, ki bo »razvit diasistem« omogočal tudi potem, ko bo dosežen cilj in knjižni jezik usvojen.

17 Zavedamo se, da je bil velik dejavnik prehoda v nadnarečno obliko že samo dejstvo, da komunikacija poteka med narečno različno govorečimi ljudmi; negativen odnos do narečij je pripomogel predvsem k temu, da se v domačem okolju ni vzpostavil preklon v narečni govor in tako se je ta začel opuščati kot jezik družine tudi znotraj meja Slovenije.

18 Premalo se zavedamo dejstva, da Slovenci del narodnega prostora (npr. neko vas) izgubimo z zadnjim govorcem narečnega govora tistega kraja; meje slovenskega narodnega prostora segajo torej do tam, do koder se še govori slovenska narečja.

19 Posvet je bil 14. 11. 2014 v Katoliškem domu prosvete v Tinjah. Udeležilo se ga je 11 nastopajočih strokovnjakov s področja raziskav večjezičnosti in kar nekaj poslušalstva. Prireditelja, Inicijativa Slovenščina v družini in Krščanska kulturna zveza, sta s podporo Urada Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu izdala zbornik povzetkov prispevkov nastopajočih (20 strani); citati iz tega zbornika bodo navajani z imenom avtorja, okrajšavo P(ovzetki) in stranjo, npr. Wakounig, P 3.

20 O opuščanju narečij kot jezika družine na avstrijskem Koroškem je že pred četrto stoletja pisal Priestly (1990), vendar spodbujanje negativnega stališča do narečij pripisuje le nemški nacionalistični in nacionalnosocialistični politiki zlasti

s posveta ter izjav koroških Slovencev o pomenu domače narečne govorice za njihovo identiteto ter posledic, ki so nastale zaradi poudarjanja knjižne slovenščine kot edine primerne oblike jezika; iz te – žal v veliki meri nepozne – ozaveščenosti je nastala širša pobuda, ki poteka pod geslom »Družina je zibelka jezika/Die Familie ist die Wiege der Sprache.«²¹ Govorim/žabarim/marnvam/mornjem po domače« (Kuchling 2012):

»Poznam tudi veliko ljudi, ki so se popolnoma odmaknili od slovenščine, ker so doživljali sramotenje in zaničevanje svojega slovenskega narečja. Od njih se je zahtevala kar takoj knjižna slovenščina. Osnova jezika pa so doma govornjena narečja. Višja jezikovna izobrazba se lahko in se mora pridobiti pozneje v šoli.

Sklepamo lahko torej, da je spodbujanje pogovornega jezika v družinah in otroških vrtcih največjega pomena. Vendar pa je treba bistveno izboljšati tudi jezikovni pouk v ljudskih in višjih šolah. Zelo pomembno vlogo pri ohranjanju pogovornega jezika imajo tudi krajevna kulturna društva, saj opažamo, da povsod tam, kjer takih društev ni, izgine slovenski pogovorni jezik.« (Berg, B 12)

»Začela sem razmišljati: zakaj me nisi naučil svojega jezika? [oče, op. V. S.] Zakaj si me pri-krajšal za tvoj način mišljenja, čutenja in ravnanja? [...] In odločila sem se, da se bom naučila tvojega jezika. [...] Verjetno nikoli ne bom v stanju, da bi mislila, čutila in ravnala v slovenskem jeziku. Za vedno bodo ostale mnoge pregrade kakor pri tujem jeziku.« (Bogataj, B 14)

»Čudi, da je bilo vedno akademsko potrjeno: od psihologov, znanstvenih pedagogov in jezikoslovcev pod geslom: otroka naj ne bi zmedli z več jeziki. Danes je to s pomočjo nove etnologije in novejšega raziskovanja možganov drugače. [...] Staršem polagamo na srce, naj svoj jezik posredujejo otrokom – že med nosečnostjo!« (Darnhofer Demár, B 18)

»Najprej citiram Marka Kravosa iz Trsta, ki je zapisal: 'Narečje je naročje jezika. V njem se rodiš, z njim povežeš svet, ki te obdaja, z dogodivščinami, v katere boš med rojstvom in smrtjo vpleten.' Prav ta citat pove, da je narečje osnova za knjižni jezik in za vsak drugi jezik, zato je narečje zame tako pomembno. Če pozabim svoje narečje, pozabim tudi leta svojega otroštva.« (Kravos (več na B 51) in Errenst, B 25)

»V knjižni slovenščini na primer rečemo 'kruh', v narečju pa 'kruha'. In povem vam: meni beseda 'kruha' pove veliko več, to pa zaradi tega, ker vidim, kako babica dela kruh in ga potem vzame iz krušne peči, beseda pa tudi zadiši po kruhu.

Ker največ Slovencev na Koroškem spregovori prve besede v svojem narečju, bi bilo lepo, če bi pri pouku slovenščine več časa posvečali narečjem.« (Gotthardt, B 31)

»Kot vzgojiteljica v dvojezičnem otroškem vrtcu vedno znova slišim, da doma govorijo 'le narečje'. Tako, kakor starši skrbimo za dobro malico svojih otrok, tako naj bi jih tudi opogumljali

preko vindišarske teorije, katere bistvo je bilo koroške Slovence prepričati, da njihovo narečje ne spada k slovenskim narečjem in posledično, da niso Slovenci.

21 Tak je tudi naslov brošure, ki jo je izdala Inicijativa Slovenščina v družini/Familiensprache Slowenisch in Kršćanska kulturna zveza; pobudnik iniciative in častni predsednik Kršćanske kulturne zveze je Janko Zerzer. Iz te brošure so vzeti citati v nadaljevanju, opremljeni samo z imenom avtorja in stranjo iz brošure, npr. Domej, B 21. V brošuri (Kuchling 2012: 5–7, 8–9) najdemo predstavitev ideje ter pobude in povsem čustvena kot strokovna mnenja 92 ljudi, pretežno z dvojezičnega govornega območja na južnem Koroškem, slikovno gradivo (plakati, nalepke), ki na pobudo opozarja, predstavitev večavtorske brošure *Dvo- in večjezičnost v družini* ter predstavitev treh zgoščenek za otroke, po eno v zilijskem, rožanskem in podjurskem narečju.

in gojili domačo besedo, ki je bistveni prispevek za pridobivanje slovenskega jezika.« (Herk-Kuchling, B 35)

»V generaciji mojih staršev pa je jezik docela usahnil. To sem hotela popraviti in se z velikim naporom naučila nekaj slovenščine. Da govorim jezik z glavo, ne pa s čutili, mi je zelo žal.« (Herzmansky, B 36)

»Moj sin je hud name, da ne govorim še več v rožanščini. To mi daje upanje, da se dviga leden pajčolan in se umika svetlejši zarji.« (Inzko, B 38)

»Zdi se mi pomembno, da se v družini nadaljuje to, s čimer so odraščali naši starši in kar so naučili tudi nas. [...], zato kot Podjunčanka tudi sama obvladam in z veseljem govorim pliberško narečje, torej pliberški dialekt, in sem ponosna na to, da ga znam, ker je to zame enkratni dar.« (Košutnik, B 49)

»Čim več različnih jezikov in kultur spoznavam, tem bolj se zavedam bogastva domače besede in tem bolj se naslanjam nanjo. [...]

Bohoanej, mama in atej, za domačo besedo v Štriholčah!« (Z. Kuchling, B 52)

»Znano je, da družba narečja vrednoti različno. Naša lepa narečja so bila v deželi od nekaj po krivici izpostavljena diskriminaciji in posmehovanju. Temu se je treba odločno upirati.« (Lenz, B 54)

»Človek vsakič znova osupneš, kako samoumevna je na Koroškem trditev, da so slovenska narečja 'grda', manjvredna! Razvrednoten odnos do narečja srečujemo vsakodnevno, ko nas ljudje prepričujejo, da ne znajo slovensko, temveč 'samo vindiš'. Ali pa, ko se straši bojijo, da bi se njihovi otroci naučili 'grdo govoriti'. Koliko staršev se je prav zaradi tega omalovaževanja koroških govorov odločilo za drug – bolj priznan družinski jezik!« (Piko-Rustja, B 70)

»Med drugo svetovno vojno je bila slovenščina prepovedana, kljub temu pa smo med Suho in Globasnico govorili domače podjunske narečje. Tam je zdaj moja materinščina postala manjšinska. In vsi smo tega sokrivni.« (Skuk, B 90)

»Žal starši z menoj niso govorili domačega slovenskega narečja ...', ali: 'Škoda, da ne znam nobenega slovenskega dialekta', tako so v intervjujih pogosto spregovorili mladi, ki so se s tem primanjkljajem počutili izločene iz socialnih situacij na vasi in v komunikaciji s sovrstniki, ki so govorili podjunski, rožanski ali ziljski slovenski dialekt. Narečje vsebuje neko tesno čustveno povezanost, ki je pomembna v kontaktu med generacijami.« (Vavti, 98)

»Ni spodbudnejšega trenutka za učitelja slovenščine kot majhen učenec ob začetku šolskega leta, ki v šoli samoumevno in z veseljem spregovori v slovenskem narečju. V sproščenem pogovoru v domačem jeziku raste zaupanje med učencem in učiteljem; učenec se v novi okolici takoj počuti prijetno.« (Verhnjak-Pikalo, B 99)

»Leta smo tratili s tem, da smo širili vest, da je narečje nekaj manjvrednega – nekaj za doma. Naša narečja so ogledalo naše koroške slovenske duše in naj bodo tudi v prihodnje temelj tega, da so koroški Slovenci po vaseh in društvih bolj aktivni kot kdajkoli in tu delajo kulturo z najvišjo kakovostjo.« (Zwitter-Grilc, B 111)

Š. Vavti (2013: 103), ki je v letih 2009–2011 opravila več raziskav na avstrijskem Koroškem in v Kanalski dolini v Italiji, ugotavlja:

V biografskih pripovedih, ki sem jih zbirala v okviru študije identifikacij mladih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem, so ti pogosto tematizirali domače narečje. Zanimivo je, da so vsi ocenili neznanje dialekta kot izgubo, kot nekaj, kar jim manjka in kot dejavnik, zaradi katerega so se počutili izločene iz socialnih situacij. Ta izkušnja kaže, da ima lokalna identifikacija pri mladih pomembno mesto. Lahko bi celo interpretirali, da lokalni prostor, simbolično povezan z narečjem, postaja prav v času globalizacije vse pomembnejši.

Akterji pobude si ne zakrivajo oči pred realnostjo, ki je:

Prepletanje in pomešanje jezikovnih svetov in prostorov je postalo povsem normalno in je znak današnje realne stvarnosti. [...] O zaključenih jezikovnih prostorih ne moremo več govoriti. Ali je teza o slovenskem jezikovnem prostoru anahronizem? [...] Pogoji osnovne socializacije (torej družinske) jezikovnega usvajanja, posredovanja jezikovnih svetov in jezikovnih prostorov so se bistveno spremenili. Zaščitene enovite jezikovne socializacije ni. Družine so postale prepustne, vanje vstopajo vplivi različnih jezikovnih svetov in prostorov. Dvo- in večjezičnost sta – ali hočemo ali nočemo – prisotni in ju ne moremo preprečiti in izključiti. Treba ju je sprejeti in jima prilagoditi osnovno jezikovno socializacijo, če hočemo za slovenščino, da preživi kot živ jezik. Po vsej verjetnosti posamezna družina z vso svojo (notranjo) različnostjo ni kos temu izzivu. (Wakounig, P 4–5)

4 Za zaključek

Prevladujoča praksa jezikovne politike je tako pokazala, da z odpravljanjem »nekultiviranih« narečij govorjeni jezik ni postal prav nič bolj kultiviran, saj kultura govorca raste z njegovo razgledanostjo, ki se nujno odraža v jeziku ne glede na zvrst, ki jo rabi. Dosegla pa je to, da se izgublja lokalna identiteta in posledično tudi narodna: tudi ta se, enako kot samo jezikovna, lahko najbolj nemoteno razvija »v celotnem diasistemu«. Vse tako kaže, da je opustiti narečje v korist knjižnega jezika prvi korak k opustitvi svojega jezika v korist globalnega jezika, zagotovo pa odločilen korak k opustitvi svojega jezika v korist nematerne jezika okolja.

Literatura in viri

- BROZOVIČ, Dalibor, 1971: *Standardni jezik. Teorija, uspedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb.
- GLIHA KOMAC, Nataša, 2009: *Slovenščina med jeziki Kanalske doline*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; Ukve: Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina; Trst: SLORI.
- IHAN, Alojz, 1996: Jože Faganel: Intervju. *Sodobnost* 44/10. 814–822.
- KUHLING, Martin (ur.), 2012: *Družina je zibelka jezika/Die Familie ist die Wiege der Sprache*. Mohorjeva družba Vitrinj: Inicijativa Slovenščina v družini/Familiensprache Slowenisch, Krščanska kulturna zveza.
- de LAAT, Gita Mateja: www.solanadomu.si
- MALLE, Augustin (ur.), 2015: *Die Slovenen in Kärnten/Slovenci na Koroškem: Gegenwärtige probleme der Kärntner Slovenen/Sodobni problemi koroških Slovencev*. Celovec: Drava, Narodni svet koroških Slovencev, Zveza slovenskih organizacij na Koroškem.
- PERTOT, Susanna, KOSIC, Marianna, 2014: *Jeziki in identitete v precepu: mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI.
- POGORELEC, Breda, 2011 (1978): *Slovenski knjižni jezik v Beneški Sloveniji. Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji*. Špeter Slovenov, Trst: Založništvo tržaškega tiska. 93–118.

Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

- PRIESTLY, Tom, 1990: Our Dialect Sounds Stupid: The Importance of Attitudes to SoCalled Sub-Standard Language Codes as a Factor in the (Non)Retention of Slovene in Carinthia, Austria. *Fourth International Conference on Minority Languages 2*. 135–48.
- Slovenščina – živ jezik v družini in javnosti: Žabarim, žabarin, marnvam, punam, mornjem, gučin, gučim, gavarim, mejnem se, romonin, govorim po domače!* (Posvet in razprava; povzetki), 2014. Tinje: Krščanska kulturna zveza in Iniciativa Slovenščina v družini.
- TIVADAR, Hotimir, 2012. Slovanskost, slovenskost med Muro in Rabo v 3. tisočletju s pogledom v preteklost. Petra Stankovska, Petra, Maria Wtorkowska, Jozef Pally (ur.): *Individualna in kolektivna dvojezičnost 1* (Knjižna zbirka Slavica Slovenica). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 135–142.
- TOPORIŠIČ, Jože, ¹2000 (¹1976, ²1983, ³1991): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- VAVTI, Štefka, 2013: Mladi na dvojezičnem avstrijskem Koroškem: »Vsaj malo po vaško pohajvamo«. *SED* 53/1–2. 103–104.